

УДК 316.654

DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2022.1\(17\).1](https://doi.org/10.17721/upj.2022.1(17).1)

Васютинський В. О.,

доктор психологічних наук,
професор, головний науковий співробітник,
Інститут соціальної та політичної
психології НАПН України
E-mail: vadymvas55@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9808-4550
Scopus ID: 57213606129

ОЦІННІ ВИЯВИ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Під впливом широкомасштабної російської воєнної агресії істотно прискорилося формування загальноукраїнської ідентичності та змінилися критерії взаємних оцінок представників різних суспільних верств і носіїв відмінних ціннісних орієнтацій. Важливою складовою суспільного дискурсу є оцінні позиції молоді, що відображають її актуальну та формовану ідентичність і ціннісні орієнтації.

У статті висвітлено результати опитування 2202 українських студентів із різних регіонів країни. Описані дані показують домінування воєнно-політичного дискурсу в оцінках студентами учасників суспільних процесів сучасної України. Посилення власне українських складових ідентичності (осуд російської влади, підтримка української загальнодержавної та місцевої влади і керівництва ЗСУ) увиразнюють колективне протиставлення «не своїм» – росіянам, радянській владі, попереднім українським можновладцям, олігархам.

Українсько-російські ціннісні суперечності більш виразно проявляються в зовнішньополітичному контексті і менш – у внутрішньополітичному. Зокрема, зберігаються міжрегіональні і мовні відмінності, але тепер вони слабші, ніж були раніше. Так, оцінні ставлення західно- і центральноукраїнських студентів відрізняються лише за окремими показниками. Позиція східноукраїнських та російськомовних студентів має певну специфіку, але не виходить за межі переважного загальноукраїнського дискурсу.

Рівень колективного нарцисизму та ідентифікації з українцями і громадою позитивно корелює зі схильністю до більшості політичних звинувачень. Протилежним є зв'язок зі ставленням до влади на чолі із Зеленським. Загалом загострилися різні форми української ідентичності, відбулося піднесення патріотичних почуттів, а успішні дії

державного та військового керівництва зумовили їхню майже безумовну підтримку.

Ключові слова: соціальна ідентичність, взаємодія ідентичностей, колективний нарцисизм, ідентифікація з громадою, ідентифікація з українцями, ідентифікація з людством, оцінка колективних провин, оцінка ефективності дій в умовах війни.

Вступ

Постановка проблеми. Загострення воєнно-політичних подій в Україні стимулювало пошук українцями свої соціальної ідентичності та дедалі чіткіше ціннісне самовизначення у відповідь на наявні загрози. Виразне, за окремими параметрами максимальне, посилення української етнополітичної ідентичності зумовило появу нових соціально-психологічних умов, у яких відбувається взаємодія різних суб'єктів колективної життєдіяльності.

Формування загальнонаціональної ідентичності під впливом війни змінило критерії взаємних оцінок представників різних суспільних верств і носіїв відмінних ціннісних орієнтацій, спричинило появу нових ставлень як ефектів взаємодії спільнотних ідентичностей. Надзвичайно важливими є оцінні позиції молоді, що відображають її актуальну та формовану ідентичність і ціннісну сферу.

Теоретичний аналіз

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначає Т. Воропаєва, формування спільної ідентичності громадян України є актуальним і стратегічно важливим завданням для українського суспільства, яке повинно згуртуватися в цілісний соціально-політичний організм. Різною мірою об'єднавчими для українців можуть ставати етнічна, регіональна, релігійна, громадянсько-політична, європейська континентальна та європейська цивілізаційна ідентичності (Воропаєва, 2016). О. Кривицька наголошує на протиставленні кількох матриць ідентичностей, кожна з яких претендує на статус загальнонаціональної: національно-патріотичної, проєвропейської і проросійської; східно- і західноукраїнської (Кривицька, 2018).

Якщо вкрай абстрагуватися від ціннісно-ідеологічного змісту, то на індивідуальному рівні різні ідентичності можуть не суперечити одна одній. Особа може мати і звичайно має, – пише Р. Corfield, – багато перехресних ідентичностей, значення яких по-різному оцінює як вона сама, так і її оточення. Деякі з них у певні моменти життя важливіші

за інші. Може здаватися, що одні суперечать другим. Насправді вони є водночас дуже складні і дуже особисті. Люди не формують ідентичності в культурній порожнечі і можуть бути обмежені певною соціальною роллю. Деякі культури заохочують громадську солідарність, підкреслюючи конформізм, а проте навіть у найбільш конформістських культурах люди не всі однакові, вони часто-густо розвивають і посідають різноманітні ідентичності (Corfield, 2021). Якщо соціально-політичні обставини не вимагають від особи чіткого політико-ідеологічного самовизначення, то вона може досить довго або й усе життя перебувати в стані ідентичнісної гармонії, яка підтримує її особисті конформістські або нонконформістські нахили.

У трирівневій аналітичній моделі соціальних уявлень виділено суб'єктний, інтеруб'єктний і трансуб'єктний рівні приймання ідентичності як результату інтеріоризації домінантних соціальних уявлень. Суб'єктний рівень сприяє особистій легітимації статусу, який особа має в стосунках. На міжсуб'єктному рівні діють інтерпретаційні структури та механізми комунікації, що зумовлюють ієрархію соціальних уявлень. На рівні трансуб'єктному соціальні уявлення виникають через культурні схеми і соціальні норми (Negura et al., 2020).

Можна гадати, що з кожним наступним рівнем несуперечливість протилежних за змістом ідентичностей виявляється дедалі більш сумнівною. В українському суспільстві важко або й неможливо погодити між собою ідентичність національно-патріотичну і проросійську, проєвропейську і проросійську, східноукраїнську і західноукраїнську. На думку Я. Верменич, українці досі мають недосформовану національну ідентичність, а точніше – два різноспрямовані ідентичнісні комплекси, які зіткнулися на Донбасі в збройному двобої. Ці комплекси істотно різняться за місцем «походження», мовою, уподобаннями, ідеологічними поставами, хоча жодна з цих характеристик сама по собі не є визначальною ознакою позиції в конфліктній взаємодії (Верменич, 2016, с. 334).

Великий вплив на загальнонаціональну ідентичність українців справляє їхня територіальна (регіональна, локальна) прив'язаність. Так, польська дослідниця М. Lewicka зафіксувала набагато більшу регіональну диференціацію в Україні порівняно з Польщею. Вона виділила дві групи чинників прив'язаності до місця – риси власне місця і людей (друга група має виразну перевагу у своєму впливі). Серед них – відкритість і закритість, мобільність і осілість, тривалість проживання, сусідські стосунки тощо (Lewicka, 2012, s. 309–311).

Територіальна ідентичність українців зазнала величезних змін. Г. Коржов описував моделі територіальних ідентичностей, виокремлені

емпіричним шляхом у 1996 і 1999 рр. Тоді серед населення України переважала схильність сприймати себе насамперед як мешканців міста або регіону. Національний рівень самоідентифікації був виражений слабше, ніж локальний. Ще слабшим був глобальний рівень самоототожнення. Найбільш поширеним було поєднання локально-регіональних орієнтацій із національними (Коржов, 2010). Як показують численні дані, зокрема наші власні, сьгодні значення загальноукраїнської ідентичності (за винятком раніше окупованих Росією територій) є набагато більшим.

В українській ідентичності традиційно потужною є складова прив'язаності до громади. Колектив сумських дослідників називає територіальну громаду невеликим суспільством як частиною великого. Соціетальний капітал громади складається в процесі суспільної комунікації та є наслідком інтеграції історичного і культурного досвіду, цінностей, ідеалів, сподівань та образів майбутнього (Місцевий розвиток..., 2013, с. 96–97, 221).

Отже, територіальна ідентичність містить орієнтацію на різні рівні колективного співіснування – у масштабах місцевої громади, регіону, країни, людства тощо. Дослідження S. McFarland et al. показали, що ототожнення з людством – це більше, ніж брак етноцентризму або наявність емпатії, морального мислення й ідентичності, цінностей універсалізму. Воно передбачає увагу до прав людини, знання глобальних гуманітарних проблем, готовність робити внесок у міжнародну гуманітарну допомогу, визнання однакової цінності життя членів ін- і аутгрупи, корелює з тим, наскільки близькими одні люди бачать інших людей (McFarland et al., 2012).

Важливою характеристикою української ідентичності є поєднання і відношення її етнічної і політичної складових. Про їхню діалектичну взаємодію та роль у сучасних політичних процесах України писав І. Іванов. Етнічна і політична ідентичності існують одночасно і паралельно. Зникнення однієї з них не призводить до втрати другої. Політична ідентичність сприяє стабільності політичної системи, етнічна ж посилює цю стабільність. У такий спосіб політична ідентичність українців дістає опору в їхній етнічній ідентичності (Іванов, 2012).

І політична, й етнічна ідентичність набувають утілення в розмаїтих ідеологічних формах патріотизму та націоналізму. Традиційним питанням сучасної політичної психології є пошук психологічної основи таких ідеологій. У західній парадигмі дедалі популярнішою стає категорія колективного нарцисизму. Міжнародна група дослідників подала концепцію колективного нарцисизму як емоційної основи віри у велич інгрупи, що може зумовлювати агресію проти аутгруп. Вони

доводять, що саме колективний, а не індивідуальний нарцисизм провокує міжгрупову агресивність. Колективний нарцисизм передбачає сприймання загрози з боку аутгруп, небажання їх прощати, схильність до воєнної агресії, правий авторитаризм і сліпий патріотизм. Він є формою високої, але амбівалентної групової оцінки, пов'язаної з чутливістю до загроз іміджу інгрупи та агресією у відповідь (de Zavala et al., 2009).

Відтак суспільство, що перебуває в стані тривалої загрози, не може уникнути постійної боротьби ідентичностей його членів – самих із собою, між собою, спільно проти ворогів-опонентів. Зокрема, як зазначає Р. Corfield, почуття патріотичного опору сильно пробудиться, якщо власна країна раптом зазнає неспровокованого нападу ворожої іноземної тиранії (Corfield, 2021).

Ще один параметр боротьби ідентичностей в Україні визначають орієнтації в просторі самовизначення щодо домінування і підпорядкування. О. Кривицька констатує наявність двох таких орієнтацій: перша – на європейські цінності і свободу, друга – на примат держави й порядку замість свободи. Маємо два контрверсійні дискурси, дві соціокультурні парадигми, два ментальні коди, співіснування яких є конфліктним (Кривицька, 2018).

Формування і трансформація ідентичностей відбувається в просторі та під постійним впливом соціальних уявлень і справляє на них обернений вплив. Як доводять L. Negura et al., соціальні уявлення формують поле можливостей і направляють дії. Вони визначають легітимність, надану діям індивіда, а також його силу через визнання. Традиційне визначення влади як контролю поступається перед більш сучасним розумінням влади як спроможності (Negura et al., 2020). Наділені символічною владою актори можуть звертатися до ідентичності як засобу групової мобілізації для досягнення політичних цілей. Такий дискурс стає суттєвим елементом політичної боротьби. Здатність здійснювати ефективну символічну діяльність – надважливий ресурс політики, за допомогою якого виробляють соціальне і конструюють групи, створюють таксономію соціального простору (Іванов, 2012).

Таки чином, взаємодія, боротьба та ієрархія ідентичностей постають як відображення соціальних уявлень, а водночас набувають вияву в їхньому контексті, зокрема у вигляді оцінних ставлень і позицій. Загострення соціально-політичних суперечностей інтенсифікує процеси взаємного оцінювання учасників громадського життя.

Мета статті полягає у висвітленні результатів оцінювання українськими студентами ступеня провини та ефективності дій різних

суб'єктів суспільних, зокрема воєнно-політичних, процесів та встановлення сутнісних зв'язків між даними оцінками і окремими параметрами соціальної ідентичності респондентів.

Методологія дослідження

Виклад основного матеріалу. Наприкінці квітня – початку травня було проведено онлайн-опитування студентів 35 вишів із різних регіонів України. Усього опитано 2202 особи, у т. ч. в Києві – 837 (38%), у Центрі – 366 (16,6%), на Заході – 478 (21,7%), на Півдні та Сході – 521 (23,7%). Має місце непропорційне перевищення частки київських студентів, що суперечить соціологічним вимогам до опитувань, але не заважає пошукові психологічних закономірностей.

Серед опитаних жінки становили 85,4%. Це пояснюється залученням до опитування переважно студентів гуманітарних спеціальностей.

Середній вік респондентів становив 20,3 року. Виділено п'ять вікових груп: 17–18 років – 33,4%, 19–20 – 44,1%, 21–24 – 14,3%, 25–34 – 5,1%, 35–44 роки – 3,1%. Більшість респондентів – особи «традиційного» студентського віку.

Анкета складалася з п'яти частин.

У першій було наведено 10 пар різних соціальних суб'єктів (на зразок «Моя соціальна група – Українське суспільство», «Українське суспільство – Теперішня влада на чолі із Зеленським» тощо), які взаємодіють або взаємодіяли одні з одними і в стосунках між якими неминуче виникали певні проблеми. За 5-бальною шкалою семантичного диференціала студенти оцінювали, хто із цих суб'єктів був або є більше винен у таких проблемах.

За аналогічною шкалою було оцінено зміст другої частини анкети, де українців порівнювано з іншими 12 етнонаціональними суб'єктами (напр., «Українці – Росіяни», «Українці – Поляки» та ін.).

Третю частину склали дев'ять пунктів питальника з колективного нарцисизму (de Zavala et al., 2009), переформульованих для української вибірки: респонденти оцінювали за 6-бальною шкалою ставлення представників інших національностей до українців. За сумою оцінок респондентів поділено на три групи на основі кватилів: низький рівень колективного нарцисизму (9–35 балів) – 25,4%, середній (36–47) – 48,5%, високий (48–54) – 25,5%.

У четвертій частині було подано методику ІВАН (ідентифікації з усім людством) (McFarland et al., 2012). Тут студенти визначали за 5-бальною шкалою своє ставлення до членів своєї громади (хто це – на їхній власний розсуд), до українців як своєї спільноти, до людей з усього світу – по дев'ять висловів на кожну з названих категорій.

Аналогічно попередній методиці визначено по три групи респондентів за низьким, середнім і високим рівнем ідентифікації з громадою (9–28 балів – 23,5%, 29–39 – 51,8%, 40–45 – 23,2%), українцями (9–35 – 26,2%, 36–43 – 46,9%, 44–45 – 25,9%) та людством (9–25 – 24,3%, 26–34 – 49,5%, 35–45 – 24,7%).

П'ята частина містила 10 висловів з оцінкою за 5-бальною шкалою ефективності дій різних суб'єктів української влади під час теперішніх воєнних подій.

Результати і дискусія

Згідно з отриманими оцінками *взаємодії групових суб'єктів*, найактивніше студенти звинувачували російську владу на чолі з Путіним (4,59 бала з 5), колишню радянську владу (4,22), олігархів і мафію (4,11). Натомість найменше звинувачення стосувалися до теперішньої української влади на чолі із Зеленським (2,88).

За результатами факторного аналізу виділилися три фактори із загальною дисперсією 60,1%. У першому факторі (35,5%) поєдналися звинувачення в бік колишньої української влади від 1991 до 2014 рр. (,775), олігархів і мафії (,772), радянської влади (,748), попередньої влади на чолі з Порошенком (,739), що їх можна узагальнити в категорії «сильні цього світу як винуватці наших бід». Другий фактор відображає внутрішньоукраїнське протистояння між україно- і російськомовною частинами суспільства: ідеться про звинувачення мешканців Криму і Донбасу (,802) та загалом російськомовних громадян (,799). На третій фактор склалися оцінки провин української влади (,731) і суспільства (,703) перед «своєю» соціальною групою.

З-поміж *етнонаціональних суб'єктів* найбільш винуватими перед українцями виявилися росіяни (4,35), білоруси (3,76), німці (3,36) та угорці (3,24), що вочевидь відображає стан актуальних на той час міждержавних відносин. Найменше звинувачувано поляків (2,9), євреїв (2,91), словаків і чехів (2,93), болгар (2,94).

У результаті факторного аналізу виділилися два фактори з дисперсією 66,7%. Перший (55,8%) об'єднав «помірковане» ставлення до більшості етнонаціональних груп (за винятком росіян і білорусів), що проявилось в найчастішому виборі середньої оцінки 3 бали. Найбільше факторне навантаження випало тут на оцінку словаків і чехів (,851). Другий фактор (10,9%) – це звинувачення росіян (,907) і білорусів (,843), до яких почасті тяжіють німці та угорці, що відображає наявність більш чи менш істотних претензій на адресу цих груп в актуальних умовах.

В оцінках *суб'єктів української влади* найвище оцінено ефективність командування ЗСУ (4,59), президента Зеленського і його коман-

ди (4,28), ЗМК (3,88) та місцевої влади (3,53); найнижче – парламентської опозиції на чолі з Порошенком (1,66).

Структуру цих оцінок відобразив факторний аналіз, за яким виділилися три фактори із загальною дисперсією 53,8%. До першого фактору (22,4%) ввійшли оцінки найбільш принципових із погляду масової свідомості політичних акторів: на одному полюсі – позитивна оцінка Зеленського та його команди (-,714), на другому – критична оцінка їх же (,832), позитивна оцінка Зеленського, але не команди (,584), позитивна оцінка опозиції на чолі з Порошенком (,57). Другий фактор (20%) склали оцінки Верховної Ради (,857) та уряду (,837). У третьому факторі (11,4%) поєдналися оцінки «не головних» у політичному розумінні суб'єктів влади: ЗМК (,698), місцевої влади (,599), командування ЗСУ (,575) та керівництва освітньої галузі (,546).

У розподілі оцінок по **регіонах** поряд із традиційними проявилися й несподівані відмінності.

Так, київські студенти виявилися найбільш радикальними в застосуванні звинувачувальних оцінок, зокрема, щодо радянської влади (4,37 проти 4,13, що їх дала решта вибірки), російської влади (4,71 проти 4,52), росіян (4,49 проти 4,26), угорців (3,42 проти 3,13), німців (3,5 проти 3,27; в усіх цих випадках $p = ,000$).

Студенти із центральних областей найвиразніше підтримали Зеленського (ефективність дій його та його команди оцінили на 4,42, тоді як у решті вибірки – 4,26, $p = ,001$) і найкритичніше поставилися до влади Порошенка (ступінь провини – 4,08 і 3,86, $p = ,001$) та очолюваної ним опозиції (рівень ефективності – 1,48 і 1,69, $p = ,000$). Вони також найкраще оцінили ефективність місцевої влади: 3,72 проти 3,5, $p = ,000$.

Респонденти із Заходу вирізнялися критичнішим ставленням до російськомовних громадян (3,72 проти оцінки 3,32 рештою вибірки, $p = ,000$) та дещо нижчою готовністю звинувачувати владу Порошенка (3,74 і 3,94, $p = ,001$).

Найбільш відмінною є позиція східноукраїнських студентів. Загалом їхні оцінки не випадають із загальноукраїнських тенденцій, проте з окремих питань, насамперед українсько-російських цінностей та ефективності влади, вони проявляють значущі відхилення від середніх показників. Було менш критично оцінено провини радянської влади (4,02 проти 4,29 в решті вибірки), російськомовних мешканців України (3,2 і 3,47), росіян (4,18 і 4,4) і білорусів (3,61 і 3,8, в усіх випадках $p = ,000$). Натомість нижче оцінено ефективність дій Зеленського і його команди (4,17 і 4,32, $p = ,002$), командування ЗСУ (4,42 і 4,64, $p = ,000$), ЗМК (3,74 і 3,93, $p = ,001$).

Очікувано значущим виявився вплив **мови** повсякденного спілкування. Про переважно україномовне спілкування заявили 39% респондентів, російськомовне – 10,7%, про вживання української і російської мови – 44,3%, української та іншої (не російської) – 4,3%, російської та іншої (не української) – 1,7%.

Найбільше відмінностей зафіксовано між україно- і російськомовними респондентами. Ці відмінності близькі до тих, що характеризують різницю між східними регіонами і рештою областей, але вплив орієнтацій на етнополітичні цінності тут проявився чіткіше. Україномовні респонденти порівняно з російськомовними охочіше звинувачували радянську владу (4,29 і 4), російськомовних громадян (3,69 і 3,08), мешканців Криму і Донбасу (3,43 і 3,19), росіян (4,46 і 4,14; в усіх випадках $p = ,000$). Україномовні краще ставилися до влади: вони менше звинувачували владу Зеленського (2,83 проти 3,04, $p = ,002$) та звертали увагу на помилки його команди (2,01 і 2,4), натомість вище оцінили ефективність їхніх дій (4,35 і 3,88), а також дій Верховної Ради (2,74 і 2,5) і командування ЗСУ (4,69 і 4,37; в усіх останніх випадках $p = ,000$). Менш критично вони оцінили й провини влади Порошенка (3,78 і 3,99, $p = ,005$). За більшістю показників двомовні респонденти зайняли проміжне місце між україно- і російськомовними.

Проявилися відмінності й між віковими групами. (Для зменшення випадкових впливів дві невеликі групи 25–34 і 35–44 років було об'єднано в одну).

Зафіксовано зниження з віком критичних оцінок щодо провин радянської влади (4,29, 4,25, 4,14, 3,98, відповідно до вікових груп, $p = ,004$) та росіян (4,4, 4,38, 4,28, 4,12, $p = ,009$) і посилення їх щодо влади Зеленського (2,82, 2,88, 2,89, 3,06, $p = ,014$). Протилежні тенденції проявилися в оцінках ефективності дій керівництва ЗСУ, які з віком зменшувалися (4,65, 4,59, 4,58, 4,33, $p = ,000$), та освітньої галузі, які зростали (2,6, 2,56, 2,73, 2,98, $p = ,000$).

Менше відмінностей виявлено між **статтями**.

Жінки активніше звинувачували колишню українську владу (3,94 проти 3,73 в чоловіків, $p = ,002$) та владу Порошенка (3,93 проти 3,68, $p = ,000$), вище оцінювали ефективність команди Зеленського (4,31 проти 4,11, $p = 001$) та поблажливіше ставилися до її помилок (2,05 проти 2,24, $p = 005$). Натомість чоловіки позитивніше оцінили діяльність уряду (3,14 проти 2,91 в жінок, $p = ,001$).

Із метою визначення ролі ідентифікаційних характеристик було порівняно оцінки груп респондентів, виділених за ознаками колективного нарцисизму, ідентифікації з громадою, українцями як спільнотою та всім людством.

Рівень **колективного нарцисизму** позитивно корелює зі схильністю звинувачувати (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл середніх оцінок зі значущими відмінностями між групами респондентів за колективним нарцисизмом

Пор №	Оцінювані ознаки	Рівень колективного нарцисизму			Значущість відмінностей (за ANOVA)
		низький	середній	високий	
	Теперішня влада на чолі із Зеленським	2,98	2,83	2,86	,001
	Попередня влада на чолі з Порошенком	3,78	3,87	4,05	,021
	Колишня українська влада від 1991 до 2014 рр.	3,69	3,95	4,06	,000
	Колишня радянська влада	3,95	4,34	4,27	,000
	Олігархи, мафія	3,94	4,14	4,21	,001
	Російськомовні громадяни	3,23	3,38	3,64	,000
	Мешканці Криму та Донбасу	3,19	3,37	3,51	,000
	Теперішня російська влада на чолі з Путіним	4,35	4,67	4,68	,000
	Росіяни	3,98	4,44	4,55	,000
	Білоруси	3,45	3,77	4,05	,000
	Угорці	3,11	3,29	3,29	,009
	Німці	3,2	3,4	3,44	,000
	Кримські татари	2,95	2,96	3,09	,031
	Євреї	2,85	2,9	2,99	,008
	Президент Зеленський і його команда діють дуже ефективно	3,89	4,33	4,58	,000
	Президент Зеленський і його команда продовжують робити ті самі помилки	2,36	2,03	1,88	,000
	Найбільш ефективною виявилася Верховна Рада України на чолі зі Стефанчуком	2,58	2,7	2,64	,011
	Найбільш ефективним виявився український уряд на чолі зі Шмигалем	2,76	3,01	3	,013
	Найбільш ефективним виявилася командування Збройних сил України	4,29	4,66	4,74	,000
	Найбільш ефективним виявилася керівництво освітньої галузі	2,51	2,61	2,8	,029
	Найбільш ефективними виявилися ЗМК	3,63	3,91	4,07	,000

Носії високого рівня колективного нарцисизму виразніше звинувачують колишню українську владу, олігархів і мафію, владу Порошенка, російськомовних громадян, російську владу і росіян, білорусів, німців, угорців. Водночас вони більш позитивно оцінюють Зеленського, командування ЗСУ, керівництво освіти, ЗМК. Респонденти з низьким рівнем відносно більше схильні звинувачувати Зеленського. Носії середнього рівня охочіше звинувачують радянську владу, підтримують Верховну Раду та уряд.

Ідентифікація з українцями як спільнотою також підвищує готовність до звинувачень (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл середніх оцінок зі значущими відмінностями між групами респондентів за ідентифікацією з українцями

Пор №	Оцінювані ознаки	Рівень ідентифікації з українцями			Значущість відмінностей (за ANOVA)
		низький	середній	високий	
	Українська влада	3,55	3,52	3,57	,032
	Теперішня влада на чолі із Зеленським	3	2,83	2,84	,001
	Попередня влада на чолі з Порошенком	3,76	3,91	4,03	,000
	Колишня українська влада від 1991 до 2014 рр.	3,67	3,94	4,09	,000
	Колишня радянська влада	3,87	4,31	4,42	,000
	Олігархи, мафія	3,91	4,11	4,31	,000
	Російськомовні громадяни	3,18	3,46	3,54	,000
	Мешканці Криму та Донбасу	3,16	3,41	3,46	,000
	Теперішня російська влада на чолі з Путіним	4,32	4,68	4,7	,000
	Росіяни	3,93	4,46	4,56	,000
	Білоруси	3,46	3,8	3,97	,000
	Поляки	2,85	2,91	2,91	,013
	Угорці	3,07	3,28	3,34	,002
	Румуни	2,87	2,99	3,02	,023
	Молдовани	2,97	3,09	3,13	,047
	Німці	3,15	3,43	3,44	,000

		Президент Зеленський і його команда діють дуже ефективно	3,77	4,4	4,58	,000
		Президент Зеленський діє ефективно, але його команда не справляється з вимогами ситуації	2,79	2,69	2,51	,016
	Ефективність в умовах війни	Президент Зеленський і його команда продовжують робити ті самі помилки	2,47	2,02	1,78	,000
		Найбільш ефективним виявився український уряд на чолі зі Шмигалем	2,86	2,92	3,06	,016
		Найбільш ефективною виявилася парламентська опозиція на чолі з Порошенком	1,86	1,59	1,57	,000
		Найбільш ефективною виявилася місцева влада в областях і містах	3,33	3,56	3,68	,000
		Найбільш ефективним виявилася командування Збройних сил України	4,17	4,69	4,82	,000
		Найбільш ефективним виявилася керівництво освітньої галузі	2,55	2,58	2,8	,007
		Найбільш ефективними виявилися ЗМК	3,5	3,95	4,12	,000

Носії високого рівня ідентифікації з українцями більше схвалюють Зеленського, уряд, місцеву владу, командування ЗСУ, керівництво освіти, ЗМК, виразніше критикують Порошенка, колишню українську владу, радянську владу, олігархів і мафію, російськомовних громадян, білорусів та більшість решти етносів. Ті, хто має низький рівень такої ідентифікації, негативніше ставляться до Зеленського і менш негативно – до Порошенка.

Схильність звинувачувати корелює й з *ідентифікацією з громадою* (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл середніх оцінок зі значущими відмінностями між групами респондентів за ідентифікацією з громадою

Пор №	Оцінювані ознаки	Рівень ідентифікації з громадою			Значущість відмінностей (за ANOVA)	
		низький	середній	високий		
	Ступінь провини	Теперішня влада на чолі із Зеленським	2,88	2,86	2,92	,02
		Попередня влада на чолі з Порошенком	3,77	3,95	3,93	,011
		Колишня українська влада від 1991 до 2014 рр.	3,74	3,94	4,02	,000
		Колишня радянська влада	4,05	4,24	4,34	,005
		Олігархи, мафія	3,94	4,16	4,18	,001
		Російськомовні громадяни	3,28	3,41	3,53	,007
		Теперішня російська влада на чолі з Путіним	4,41	4,65	4,63	,000
		Росіяни	4,13	4,4	4,45	,000
		Білоруси	3,55	3,79	3,9	,000

	Ефективність в умовах війни	Президент Зеленський і його команда діють дуже ефективно	3,98	4,31	4,52	,000
		Президент Зеленський і його команда продовжують робити ті самі помилки	2,23	2,08	1,91	,000
		Найбільш ефективною виявилася місцева влада в областях і містах	3,38	3,52	3,73	,001
		Найбільш ефективним виявилось командування Збройних сил України	4,36	4,6	4,79	,000
		Найбільш ефективним виявилось керівництво освітньої галузі	2,41	2,65	2,83	,000
		Найбільш ефективними виявилися ЗМК	3,62	3,88	4,14	,000

Особи з високим рівнем такої ідентифікації більш негативно оцінюють провини колишньої української влади, радянської влади, олігархів і мафії, російськомовних громадян, росіян і білорусів, але схвально ставляться до Зеленського, місцевої влади, командування ЗСУ та керівництва освітньої галузі. Ті, хто має середній рівень ідентифікації з громадою, одночасно критикують російську владу і владу Порошенка: очевидно, більшу роль тут відіграє негативне сприймання влади як такої.

Порівняно меншу диференціовальну роль відіграє **ідентифікація з людством** (табл. 4).

Таблиця 4

Розподіл середніх оцінок зі значущими відмінностями між групами респондентів за ідентифікацією з людством

Пор №	Оцінювані ознаки		Рівень ідентифікації з людством			Значущість відмінностей (за ANOVA)
			низький	середній	високий	
	Ступінь провини	Попередня влада на чолі з Порошенком	3,83	3,91	3,94	,005
		Поляки	2,87	2,89	2,94	,018
	Ефективність в умовах війни	Президент Зеленський і його команда діють дуже ефективно	4,13	4,26	4,48	,000
		Президент Зеленський і його команда продовжують робити ті самі помилки	2,09	2,09	2,04	,019
		Найбільш ефективною виявилася Верховна Рада України на чолі зі Стефанчуком	2,53	2,68	2,75	,008
		Найбільш ефективним виявилось керівництво освітньої галузі	2,33	2,62	2,97	,000
		Найбільш ефективними виявилися ЗМК	3,76	3,81	4,12	,000

Міцніша ідентифікація з людством пов'язана з підтримкою Зеленського, Верховної Ради, керівництва освітою, ЗМК та менш по-блажливим ставленням до поляків. Натомість низький рівень корелює зі звинуваченнями на адресу Зеленського.

Висновки

Описані результати показують домінування воєнно-політичного дискурсу в оцінках студентами різних учасників суспільних процесів сучасної України. Посилення власне українських складових ідентичності (осуд російської влади, підтримка української загальнодержавної та місцевої влади і керівництва ЗСУ) увиразнюють колективне протиставлення «не своїм» – росіянам, радянській владі, попереднім українським можновладцям, олігархам.

Українсько-російські ціннісні суперечності більш виразно проявляються в зовнішньополітичному контексті і менш – у внутрішньополітичному. Зокрема, зберігаються міжрегіональні і мовні відмінності, але тепер вони дещо слабші, ніж це було раніше. Так, оцінні ставлення західно- і центральноукраїнських студентів відрізняються лише за окремими показниками. Позиція східноукраїнських та російськомовних студентів має більшу специфіку, але не виходить за межі переважного загальноукраїнського дискурсу.

Рівень колективного нарцизму та ідентифікації з українцями і громадою позитивно корелює зі схильністю до більшості політичних звинувачень. Водночас протилежним є зв'язок зі ставленням до влади на чолі із Зеленським. В умовах російської воєнної агресії загострилися різні форми української ідентичності, відбулося піднесення патріотичних почуттів, а успішні дії державного та військового керівництва зумовили їхню майже безумовну підтримку.

Оцінки носіїв середнього рівня описаних ідентичностей здебільшого посідають проміжні позиції між високим і низьким рівнями. В окремих випадках має місце більш по-блажливе ставлення до неголовних суб'єктів громадсько-політичних процесів.

Перспективи подальших досліджень можна вбачати у вивченні напрямів розвитку української ідентичності залежно від перебігу та результатів воєнних подій і змісту повоєнного життя, переходу ідентичності українців у нову якість без істотної проросійської складової.

Декларація про конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність потенційного конфлікту інтересів стосовно дослідження, авторства і/або публікації цієї статті.

Список використаних джерел

- Corfield, P. (2021). Being Assessed as a Whole Person: A Critique of Identity Politics. *Academia Letters*, Article 101. DOI: <https://doi.org/10.20935/AL101>
- de Zavala, G. A., Cichočka, A., Eidelson, R., & Jayawickreme, N. (2009). Collective narcissism and its social consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(6), 1074–1096. DOI: 10.1037/a0016904
- Lewicka, M. (2012). *Psychologia miejsca*. Warszawa : Wyd-wo Naukowe SCHOLAR.
- McFarland, S., Webb, M., & Brown, D. (2012). All humanity is my ingroup: A measure and studies of identification with all humanity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(5), 830–853. DOI: 10.1037/a0028724
- Negura, L., Plante, N., Lévesque, M. (2020). The role of social representations in the construction of power relations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 50, 25–41. DOI: <https://doi.org/10.1111/jtsb.12213>
- Верменич, Я. В. (2016). *Конструювання української ідентичності: національні й регіональні проекти другої половини XIX – початку XX ст.* В. А. Смолій (Ред.). Київ : Інститут історії України НАН України.
- Воропаєва, Т. (2016). Спільна ідентичність в контексті консолідації українства. *Українознавство*, 1(18), 11–14.
- Іванов, І. (2012). Теоретико-методологічний концепт взаємодії ідентичностей. *Політичний менеджмент*, 1–2, 18–27. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2012_1-2_5
- Коржов, Г. О. (2010). Особливості територіальної ідентифікації населення сучасної України. *Український соціум*, 2(33), 31–43. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2010>
- Кривицька, О. В. (2018). Спільна ідентичність в умовах дезінтеграції українського суспільства: особливості і шляхи формування. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 3–4, 124–141. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2018_3-4_8
- Петрушенко, Ю. М. (2013). *Місцевий розвиток за участі громади*. (Монографія) у 2 т. (Т 1). Ю. М. Петрушенка (Ред.). Суми : Університетська книга.

References

- Corfield, P. (2021). Being Assessed as a Whole Person: A Critique of Identity Politics. *Academia Letters*, Article 101. DOI: <https://doi.org/10.20935/AL101>
- de Zavala, G. A., Cichočka, A., Eidelson, R., & Jayawickreme, N. (2009). Collective narcissism and its social consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(6), 1074–1096. DOI: 10.1037/a0016904
- Lewicka, M. (2012). *Psychologia miejsca*. Warszawa : Wyd-wo Naukowe SCHOLAR.
- McFarland, S., Webb, M., & Brown, D. (2012). All humanity is my ingroup: A measure and studies of identification with all humanity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(5), 830–853. DOI: 10.1037/a0028724
- Negura, L., Plante, N., Lévesque, M. (2020). The role of social representations in the construction of power relations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 50, 25–41. DOI: <https://doi.org/10.1111/jtsb.12213>

Vermenych, Ia. V. (2016). *Konstruiuvannia ukraiinskoi identychnosti: natsionalni i rehionalni proekty druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Construction of Ukrainian identity: national and regional projects of the second half of the 19th and early 20th centuries]*. Ed. V. A. Smolii. Kyi'v: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Voropaieva, T. (2016). Spilna identychnist v konteksti konsolidatsii ukrainstva [Common identity in the context of the consolidation of Ukrainianness]. *Ukrainoznavstvo*, 1(18), 11–14. [in Ukrainian].

Ivanov, I. (2012). Teoretyko-metodolohichni kontsept vzaiemodii identychnosti [Theoretical and methodological concept of interaction of identities]. *Politychnyi menedzhment*, 1–2, 18–27. [in Ukrainian]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2012_1-2_5

Korzhev, H. O. (2010). Osoblyvosti terytorialnoi identyfikatsii naselennia suchasnoi Ukrainy [Peculiarities of territorial identification of the population of modern Ukraine]. *Ukrainskyi sotsium*, 2(33), 31–43. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2010>

Kryvytska, O. V. (2018). Spilna identychnist v umovakh dezintehratsii ukraiinskoho suspilstva: osoblyvosti i shliakhy formuvannia [Shared identity in the conditions of disintegration of Ukrainian society: features and ways of formation]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 3–4, 124–141. [in Ukrainian]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nziptend_2018_3-4_8

Petrushenko Iu. M. (2013). *Mistsevyi rozvytok za uchasti hromady [Local development with community participation]*. Monograph in 2 vol. (Vol. 1.). Ed. Iu. M. Petrushenko. Sumy : Universytetska knyha. [in Ukrainian].

Abstract

Vasiutynskyi V. O.,

Doctor of Psychological Sciences,
Professor, Chief Researcher
Institute for Social and Political
Psychology, NAES of Ukraine
E-mail: vadymvas55@gmail.com

EVALUATIVE MANIFESTATIONS OF UKRAINIAN YOUTH'S IDENTITY IN CONDITIONS OF THE WAR

Under influence of large-scale Russian military aggression, formation of the all-Ukrainian identity significantly accelerated and criteria for mutual evaluations of representatives of different social strata and carriers

of different value orientations changed. Important components of public discourse are the evaluative positions of young people, which reflect their actual and emerging identity and value orientations.

The article highlights the results of a survey of 2,202 Ukrainian students from different regions of the country. The described data show dominance of the military-political discourse in the students' assessments of participants in social processes of modern Ukraine. Strengthening of the Ukrainian components of identity (condemnation of the Russian government, support of the Ukrainian national and local authorities and the Armed Forces leadership) expresses a collective opposition to «not ours» – Russians, the Soviet power, previous Ukrainian authorities, and oligarchs.

Ukrainian-Russian value contradictions are more clearly manifested in the foreign political context and less so in the domestic one. In particular, interregional and language differences persist, but now they are weaker than they were before. For example, the evaluation attitudes of Western and Central Ukrainian students differ only in certain indicators. The positions of Eastern Ukrainian and Russian-speaking students have certain specificity, but do not go beyond the prevailing all-Ukrainian discourse.

The levels of collective narcissism and identification with Ukrainians and a community are positively correlated with the tendency to most political accusations. The opposite is the connection with the attitude to the authorities led by Zelenskyi. In general, various forms of Ukrainian identity intensified and patriotic feelings rose. The successful actions of the state and military leadership led to their almost unconditional support.

Key words: *social identity, interaction of identities, collective narcissism, identification with the community, identification with Ukrainians, identification with humanity, assessment of collective guilt, assessment of the effectiveness of actions in war conditions.*

Отримано – 22 березня 2022

Рецензовано – 25 березня 2022

Прийнято – 26 березня 2022

Received – March 22, 2022

Revision – March 25, 2022

Accepted – March 26, 2022